

Özet

Batı Avrupa'nın kendi iç dinamikleri ve tecrübelerinin bir ürünü olan modern Batı düşüncesi, değişen insan algısına bağlı olarak yeni bir birey ve toplum tasavvuru geliştirmiştir. Bu tasavvur içerisinde erkek gibi kadının konumu da yeniden şekillenmiştir. Toplumsal cinsiyet gibi okumalarla hali hazırda kimliği ve toplumdaki işlevi restore edilen kadın bireyin varlığı, özellikle Batı'da kalkınma sürecine katılımı üzerinden değerlendirilmektedir. Avrupa'nın ve daha siyasi çerçeveden ele alacak olursak Avrupa Birliği'nin gerek aday ülke Türkiye, gerekse de iş birliğinde buldukları diğer Müslüman ülkelerdeki Müslüman kadınlar hakkındaki çoğunlukla neo-oryantalist saptamaları da bu kalkınmacı/medenileştirici perspektiften beslenmektedir. Kalkınmacı ve toplumsal cinsiyetçi söylemin Müslüman kadınlardan değişim taleplerinin, Avrupa'nın sık sık gündeme gelen siyasi bir enstrümanına dönüşmüş olması, meselenin arka planına bakmamızın gerekliliğini ortaya koyuyor. Hızlı biçimde dünyevileşme, ekonomik üretime katılım ve toplumsal cinsiyeti eşitlik yoluyla bertaraf etme gibi taleplere muhatap olan Müslüman kadınlar, dinleri ile dünyevi hayatları arasında yabancılaşma tehlikesi ile baş başa bırakılıyorlar.

Anahtar Kelimeler: Batıda İnsan Algısı, Oryantalizm, Müslüman Kadın, Kalkınma, Avrupa, Toplumsal Cinsiyet.

Abstract

Modern Western thought, the product of internal dynamics and experience of Western Europe, depending on the changing perception of human, developed a new view of individual and society. The positions of man and woman were reshaped within this concept. As the gender studies restore woman's identity and role in the society, especially in the West this has been evaluated with its inclusion to the development process. European and more politically European Union's neo-orientalist view points towards Muslim women in both candidate countries such as Turkey and Muslim majority countries, derive from this similar developmental/civilizer perspective. The demand for change of Muslim women in the developmental and gender discourse became a political instrument for Europe which requires us to discuss the background of this debate. Confronting with such demands as, rapid secularization, participation to the economic production and elimination of gender through equality, Muslim women face the threat of alienation between their religion and daily affairs.

Keywords: Human Perception, Orientalism, Muslim Women, Development, Europe, Gender.

Giriş

Genelde Batı dünyası, özelde de Avrupa ülkelerinin “Müslüman Kadın” veya “Doğulu Kadın” algısını inşa eden dinamikleri anlamak, modern Avrupa düşüncesi ve bu düşüncenin insanı tanımlama biçimini doğru kavramaya bağlıdır. Modern Avrupa’yı üreten düşünsel altyapı, bir evrim mekanizmasını esas alır ve bu evrimin vardığı son nokta, Avrupamerkezciliğin de etkisiyle, Avrupalı insandır. Bu sebeptendir ki, Avrupa sömürgeciliğinin yegâne ideali, Avrupa dışındaki ilkel (primitif) toplumlara medeniyet ihraç etmek olmuştur. Avrupa’yı medeniyetin tek temsilcisi olarak tanımlayan bu oryantalist okumanın en olumsuz sonuçlarından birisi de, dış dünyada yaşayan insanların problemlili ya da eksik bir kimliğe ve ortama sahip olduğu ön yargısının mutlaklaştırılmasıdır.

Batı dünyasının kendine göre daha ‘Doğu’da olan ve farklı olan toplumlara bakışının analizi öncelikle, kendi dünyasındaki temel değerlere yüklediği anlamlar ve bu anlamlardaki değişimle anlaşılabilir. Özellikle son yüzyılda başat ülkelerin diliyle oluşturulmaya çalışılan bazı temel kavramların (özellikle kadın ve kadın perspektifi) sıklıkla kullanılması ve tanımlanmasının altında yatan sebeplerle analiz edilmesinde fayda vardır.

Aydınlanma Çağı ve Sonrası Avrupa’da Değişen İnsan Algısı

Hem Avrupa hem de dünyanın geri kalanı için keskin bir dönüm noktası olan Aydınlanma Çağı ürettiği modernite ile insan algısını ontolojik kökenlerinden ciddi bir dönüşüme uğratmıştır. Avrupa Ortaçağı’nda skolastik düşüncenin ve kilisenin egemen olduğu ülkelerde Hristiyanlığın baskısını üzerinde hisseden bireylerin/kitlelerin tepkiselliğiyle Kalvinizm ve Lutheryan düşünce gibi yeni din yorumları ortaya çıkmış, bu yorumlar klasik Batı düşüncesini temelden sarsarak yeni bir varoluşsal çerçeve üretmişlerdir. Bu süreçte Avrupalı Hristiyan toplumlarda “ada-

letin sağlanabilmesi ve kalkınmanın" gerçekleşebilmesi için ruhban sınıfın egemenlik alanı daraltılarak kutsal metinlere doğrudan erişim ve yorum çıkarmanın esas alındığı bir insan iradesi söz konusu olmuştur. İnsan iradesi meselesi ise ilk olarak, Aydınlanma'dan önce, baskıcı ve anlaşılmaz bir Tanrı'ya karşı, insanın kendi kaderini kendisinin belirlemesi için kendi aklını kullanarak doğruyu bulacak şekilde yaratan bir Tanrı imgesinin oluşturulduğu Rönesans'ta gündeme gelmiştir (George, 2003: 8-12). Bu şekilde ortaya çıkan irade tartışmaları, kilise çevrelerinde hümanizm fikrinin doğmasına neden olacak ve zamanla Hristiyanlığın din otoritesini zayıflatarak, "her şeyin kendisi için olduğu ve yine her şeyi yapmaya muktedir bir insan" algısı ve "birey" in kavram olarak oluşumunu ve anlamsal düzlemde kabulünü temin edecektir (Alan, 2014: 438). Sosyal refahın ve kalkınmanın önemine sık sık vurgu yapan reformistler bu yolla bireyselliğin ve modern kapitalizmin temellerini atmışlardır (Uçan, 2014: 270-271). Modern dünyada kendini gösterebilmiş fikirlerin neredeyse tamamının hümanizmden doğması da, Aydınlanma döneminde oluşan insan algısının modern düşünceye ne ölçüde temel teşkil ettiğinin en önemli kanıtıdır. Diğer yandan, Avrupa'da dinin egemenliğini ortadan kaldıracak olan hümanizmin kiliselerden ve Thomas More, Erasmus gibi rahipler eliyle çıkması da çarpıcı bir gelişme olarak karşımıza çıkar.

Aydınlanma dönemi Batı aydını "her lezzete layık tek varlık olduğunu" düşündüğü insanın doğaya da egemen olması gerektiğini söyler. Hazırlığı, hazlarını tatmin edebilmek için çok çalışmayı ve dünyevi (seküler) hırsları destekleyen Protestanlık ve alt kolu olan Kalvinizm, dünyevi menfaatleri dinin bir gereği sayarak liberalleşme ve bir sekülerleşme sürecinde teolojik bir zemin de hazırlamışlardır. Weber'in şu sözü bu yeni ahlak formunu açıklayıcı mahiyettedir: "Dürüstlük kullanışlıdır, çünkü krediyi garanti altına alır; aynı şekilde dakiklik, çalışkanlık ve tutumluluğun da erdem olmasının nedeni budur" (Uçan, 2014: 269). Bu haliyle ahlakın içe dönük değil, dışa dönük ve şekilci olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Yahudi-Hristiyan ve Antik Yunan-Roma (Antik Yunan mirasının, yeni insan algısının oluşumuna etkisi ile ilgili örneklerden biri, Aristo'nun "insan düşünen bir hayvandır" aforizmasıdır) olmak üzere iki ana akıma dayanan modern Batı düşüncesi, böylelikle dünyevi tarafı ağır basan Yahudi kültürünün de etkisi altına girmekteydi. Cemil Meriç bu bütünleşmeyi "Yunan felsefesi, Latin hukuk anlayışı ve judeo-kretien teoloji aynı potaya döküldü" sözleriyle anlatır (Meriç, 1980: 26-29). Nitekim muharref Tevrat'ın ilk sayfasında insanın varoluş nedeni Kalvinizm ve Kapitalizmle paralel şekilde, "mal ve evlat sahibi olmak" şeklinde tanımlanmaktadır (Tekvin (Yaradılış) Bölümü, 8). Adam Smith ve diğer klasik dönem iktisatçıların, insanı *homo-economicus* olarak göstermeleri de bu insan algısını sürdüren ve pekiştiren bir gelişmeydi. Modern Batı düşüncesi, insanı iktisadi faaliyetleri üzerinden tanımlayan, insan olmağını üretim ve tüketimi üzerinden değerlen-

diren bir zihniyet etrafında şekillendi. Hâkim kapitalist anlayışta ancak üretimi ve tüketimi artıracak çaba erdem olarak kabul edilir. Bu sebeptendir ki, insanın varoluşunun temel dinamiği hazlardır. Sadece maddi menfaatler ve hazların hedefe konulması ile dünyanın ve insanın sadece fizik bir durumdan ibaret olduğu varsayan modern Batı aydını metafizik olanın reddini daha kullanışlı bulmuştur. Şu durumda erdemim kim için ve neden olması gerektiği sorusu da ortada kalmıştır. Varlığı; üretime katılım ve tüketimle kanıtlanabilen insanın gündelik hayatındaki faaliyetleri de bu tanımla ilintili şekilde gelişir. Söz gelimi, eğitim almakta olan insan “nitelikli iş gücü” adaydır. Eğitim aldığı halde üretime katılmayan/katılmaymayı tercih eden insan modern dönemde erdemli kabul edilmez ve sorunsallaştırılır. Örneğin, okula gidemeyip çalıştırılan çocukların bu durumu, vicdani açıdan değil, piyasanın nitelikli iş gücünü ve “bilinçli tüketici”sini kaybetme riskinden ötürü olumsuzlanmaktadır.

Reformist hareketler hümanizmi, Batı düşüncesinde mutlaklaştırırken, hümanizmden doğan yeni fikirler ise siyasal ve sosyal dönüşümleri gerçekleştiren birer amil olarak belirirler. Liberalizm, kapitalizm ve milliyetçilik akımı hızla yükselirken, medeniyet söylemini araçsallaştıran sömürgecilik hareketi de Avrupa dışındaki coğrafyaları etkisi altına alıyordu. İçeride sömürü ve adaletsizlikler, dışarıda, savaş ve işgallerin neden olduğu yıkımlar, Avrupa’da hümanizm temelli yeni akımların çıkışına sebebiyet vermiştir. Marksizm, sosyalizm, feminizm vb fikirler muarız oldukları düşüncelerle aynı epistemolojik düzlemi paylaşmakla beraber farklı kutupları seçmişlerdir. Aynı dönemlerde ortaya çıkan farklı disiplinlerin etkisi ve bilimin konjonktürel rolü de unutulmamalıdır. Varlığını ve yayılmacılığını sürdürmek isteyen kapitalist sistemlerin muhalif gördüğü düşüncelerin itirazlarını zayıflatılabilmek için ödün verebilmesi hızlı dönüşümler doğurmaktadır (Sosyal adalet, sosyal güvence gibi olguların liberal politikalara eklenmesi buna örnek verilebilir. Keynezyen ekonomi de bir anlamda klasik kapitalizmin muhalif düşünceyle uzlaşma arayışı olarak okunabilir).

Günümüzde Avrupa’da bu muhalif düşünceler arasında özellikle feminizmin veya sol feminizmin sosyal ve siyasal dönüşümler üzerinde ciddi bir etkisi bulunmaktadır. Avrupalı feministlerin içinde yaşadıkları bölgelere dair varsayımları, kendilerine ait bir terminoloji ve literatür üretmiş bulunmaktadır. Modern Batı’nın oluşumunda yaşanan dönüşüm erkekler kadar kadınları da muhatap almakta ve birçok sorunu beraberinde getirmekte ise de, diğer bütün hümanist düşünceler gibi feminizm de dünyanın geri kalanını Avrupamerkezcilik/Batımerkezcilik yoluyla anlamlandırmaya çalışması sebebiyle problemlili bir yaklaşım sergilemektedir. Hangi düzlemde olduğu bir çırpıda anlaşılabilen kadın-erkek eşitliği söyleminin, erkek ve kadının iş hayatına iş gücü olarak katılım oranlarıyla ölçmeye götürmesi Batı düşüncesindeki *homo economicus* tanımlamasıyla örtüşüyor. Modern Batı

düşüncesinde, genel anlamda insan varlığının ontolojik kökeni üretim ve tüketimle bağlanırken, feminizm söyleminin kadına biçtiği rolün farklı olmadığını görüyoruz. Kaynağını yine hümanizmden alan bir “özgürleşme” üzerinden, Batılı kadının yoksun bulunduğu özgürlüğü yeniden kendisine kazandırma kaygısı taşıyan feminizmin argümanlarının hazlar üzerine yoğunlaşması tesadüfi değildir.

Türkiye’de kadınlarla ilgili araştırmalarda sıkça kullanılan kadın-erkek eşitliği, ataerkil toplum, toplumsal cinsiyet, eril tahakküm, kadın cinayetleri, cinsiyetçilik, homofobi gibi kavramların uluslararası kurumların ve Avrupa Birliği’nin kalkınma amaçlı politikalarına eklenildiği kadar, günlük hayatımıza da kullanımının sokulduğunu gözlemlemekteyiz. Siyasi anlamda ciddi bir ağırlığı olmayan feminizm gibi bir fikrin kamu politikalarında yer alması, uluslararası toplumun ve Avrupa Birliği gibi bölgesel oluşumların gelişme yolundaki ülkelerle sunduğu direktiflerle mümkün olmaktadır.

Batı Söylem ve Politikalarının Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Kadın Özgürlüğü Söylemine Etkisi

Modern Batı düşüncesi insanın varoluşunu üretim ve tüketim üzerinden açıklarken, kapitalist ekonomik düzenin araçlarından olan kalkınma politikaları bu doğrultuda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, kalkınmanın olmazsa olmazlarından sayılan kadın-erkek eşitliğinin öncelikle üretime katılım oranlarıyla ölçülmesi kaçınılmaz görünmektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler’e üye ülkelerin kabul ettiği Yeni Binyıl Kalkınma Hedefleri arasında bulunan “cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi” başlığı kalkınma politikalarının seyrini bu yönde değiştirmiştir.¹ Aynı şekilde, 1957 yılında imzalanan ve Avrupa Birliği’nin temelini atan Roma Antlaşması, kadın ve erkekler arasındaki güç eşitsizliğini ortadan kaldırmak için “çalışma şartlarında, işe girişte ve ücrette eşitlik” prensibini esas almıştır.² Türkiye’nin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi ise genel anlamda sürdürülen kadın-erkek eşitliği için ekonomi temelli politikalara yaptığı çalışmalarla katkı sağlamaktadır. Kadın sorunlarının çözümünü maddi üretim yoluyla güç edindirmede arayan uluslararası kurumlar için “cinsiyetçilikle mücadele” ve kadın-erkek eşitliği kalkınma iş birliği için de bir ön şart haline gelmiştir. Avrupa Birliği’nin dış yardım kuruluşu olan EuropeAid, bu meseleye dair fonlar belirlemekte ve kadınların istihdamını öncelleyen projeler gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda, Afrika ülkeleri başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde yeni binyıl hedeflerine (Millennium

1 <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview/overview/mdg3/>

2 http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/index_fr.htm

Development Goals) uygun olarak kadınların mesleki eğitimi, temel eğitime erişimi ve “özerkleşmeleri”ni temin etmek amacıyla hibe ve mikrokredi hizmeti vererek üretime katılmaları sağlanmaktadır. “Kadın-erkek çatışmasına karşı barışın tesisi” için çare olduğu varsayılan bu özerkleşmenin yolunun ekonomik bağımsızlıktan geçtiği de temel resmî metinlerde sık sık dile getirilmektedir. Avrupa Birliği, kalkınma iş birliği faaliyetlerinde kadınların çalışma kapasitelerinin artırılmasını, kadın odaklı organizasyonları ve “bilinçlendirme” çalışmalarını desteklediğini beyan etmektedir.³

Kadın sorunlarından ziyade ekonomik üretim ve kalkınma sorunlarıyla ilgilendiği gözlemlenen bu metinler ile yürütülen politikalar, kadının toplumdaki konumu ve mağduriyetlerinin bir problematik olarak kalmasına neden olmaktadır. Bunun yanında, akademik düzeydeki ve daha çok feminist yaklaşıma sahip kadın çalışmalarının ürünü olan kavramsal çerçeve kolayca benimsenerek uluslararası metinlerde yer almaktadır. 1980’li yıllardan itibaren feminist tarihçiler tarafından kullanılan “toplumsal cinsiyet” (gender) kavramının Avrupa Birliği⁴ ve Avrupa Konseyi⁵ gibi oluşumların kalkınma politikalarında sıkça yer bulması dikkat çekicidir. “Belirli bir zamanda, belirli bir toplumda cinsler için uygun olduğu varsayılan kültürel davranışlar” olarak (Berktaş, 2003: 29), yani yerleşik kültürdeki cinsiyet rolleriyle tanımlanan toplumsal cinsiyet, bu metinlerde kadına karşı şiddetin temel gerekçelerinden biri olarak gösterilmektedir. Toplumsal cinsiyet söylemi, kadın ve erkek arasındaki ayrımcılığı yaratanın, neyin kadın neyin erkek için olduğunu söyleyen toplum olduğu varsayımı üzerine kuruludur (Kaylı, 2011: 80). “Kadına karşı şiddetin yapısal özelliğinin toplumsal cinsiyete dayandığını” dile getiren Avrupa Konseyi İstanbul Sözleşmesi ve AB metinleri, bu yolla cinsiyet farklılıklarının kaldırılması ve toplumların cinsiyet algısının değişmesini talep eder görünmektedir.

Kadınların özgürleşmesi, önceleri hümanist bir metin olan Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’ne dayandırılrsa da, yeterince evrensel olmadığı ve “eril” olduğu suçlamasına maruz kalarak, kadın haklarını düzenleyen ve paralel şekilde “Kadın İnsan Hakları” gibi bir dayanağın oluşturulması yönünde tartışmalar sürmektedir⁶ (De Gouges, 2003: 54) (Berktaş, 2003: 35-64). Kadın özgürlüğü fikrini, kökenlerini kısaca ele aldığımız modern Batı düşüncesinden alan Avrupa, geçmişteki tarihsel Avrupamerkezcilik tavrını Avrupamerkezci epistemoloji şeklinde sürdürmektedir.

3 http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/development-cooperation/index_en.htm

4 <http://www.avrupa.info.tr/tr/ab-ve-sivil-toplum/ab-ve-cinsiyet-esitligi/avrupa-birliginde-toplumsal-cinsiyet-esitligi.html>.

5 <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%20210%20Turkish.pdf>.

6 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’nin kabul edildiği dönemlerde feminist yazar Olympe de Gouges, “Erkek ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”ne, “Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” adlı bir taslakla cevap vermiştir.

Söz gelimi, Afrika'ya ve Ortadoğu'ya yaptığı yardımlar ve ortak projelerde kadın özgürlüğü, kadın-erkek eşitliği meselelerini ele alış biçiminde ekonomik bağımsızlığı öncelediğini müşahede etmekteyiz. Bunun sonucu olarak, kadın odaklı yardım projeleri, kadının nitelikli iş gücü olmak için eğitim alma ve piyasanın işleyişi ile üretime aktif katılım temelinde gelişmektedir.

Bütün bunlar kadının eğitilmiş ve özgür bir birey olarak çalışma hayatına mutlak entegrasyonunu sağlarken, kadının sosyal hayattaki konumunu güçlendirmemekte, kadınlara uygulanan şiddetin oldukça yüzeysel bir zeminde değerlendirilmesine neden olmaktadır. Piyasa için gerekli olan kadın-erkek eşitliğini toplumsal düzene kabul ettirme çabası, kültürel yapının reddiyle gerçekleştiği için, başarısız olmakla kalmayıp toplumda derin yaralara sebep olmaktadır. Hazcı yaklaşımlarla yeniden inşa edilmeye çalışılan ve hümanist ön kabullerle değerlendirilen Avrupa/Batı dışı toplumlar, Avrupa ile aynı kültür havzasını paylaşmamanın bedelini sancılı dönüşümlerle ödemektedirler. Diğer yandan, tekdüze ve maddiyatçı tanımlarla örülen bir özgürlük fikriyle bir kalkınma tasavvuru meydana getiren BM, Avrupa Birliği gibi yapılar kadının içinde bulunduğu dinî ve kültürel ortama uyum sağlama, toplumsal hayattaki rolünü kendi inancı ve değerleri yoluyla belirleme/tercih hakkının olmadığını varsaymaktadır.

Avrupa'nın Müslüman Kadınlara Bakışında Oryantalizm

Oryantalizm, Filistinli akademisyen Edward W. Said'in ses getiren çalışmalarıyla ünlenen bir disiplinin adıdır. Said'e göre; "Doğu'yla –Doğu hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek– uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Doğu'ya egemen olmakta, Doğu'yu yeniden yapılandırmakta, Doğu üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçimidir" (Alan, 2014: 440).

Avrupa'nın, gerek Türkiye ve Anadolu'da, gerekse de Ortadoğu'nun tamamında yaşayan Müslüman kadınlara bakışındaki oryantalizmi, Ortaçağ Avrupası'ndaki edebi metinlere dayandırmak mümkündür. Bu dönemde üretilen metinlerde Müslüman kadın sadece cinsel obje olarak sunulmaz, aynı zamanda Hristiyanlığa da geçirilerek hikâyeye metafizik bir anlam da yüklenir. Bilhassa Haçlı Seferleri sırasında Hristiyanlığı seçen ve Frenklerle evlenip devletine ihanet eden sultan imgesi (emirin kızı, eşi veya kardeşi olabilir) sıkça kullanılır (Kahf, 2006: 13-65). Gönül maceralarıyla dolu bu metinlerde, Haçlı akınlarını teşvik edecek olan Doğu'nun uçsuz bucaksız zenginliklerinden de bahsedilir. Aydınlanma dönemine geçildiğinde Avrupa'daki tartışmalar, Batı edebiyatı ve düşünce dünyasındaki Müslüman

kadın imgesinin işlendiği eserlere sirayet eder. 17. yüzyıl İngiliz dramasında, İngiltere'deki kadınların yeterince özgür olamayışı, "Avrupalılar kadar özgür olamamaktan şikâyet eden ve buna karşılık beden özgürlüğünü cinsellikle rahatça kanıtlayan Müslüman kadın kahramanlar" ironisiyle hicvedilen pek çok örnek mevcuttur (Kahf, 2006: 8). Bu dönemde, metafizik boyutun geri plana itilmeye başlandığı da görülüyor. Klasik dönemde *Binbir Gece Masalları*'nın Fransızca'ya tercüme edilişiyle başlayan saray ve harem kadınları imgesi, imparatorlukların yıkılışına kadar kullanışlı bir oryantalizm malzemesi olarak kullanılacak ve hatta sembolleştirilecektir. Aydınlanma'dan Romantik döneme geçildiğinde gizemli, zenginleri göz kamaştıran ve medenileştirilmeyi ve özgürleştirilmeyi bekleyen bir Doğu imgesinin parçası olan Müslüman kadınlardan söz edilebilir. Nerval ve Flaubert gibi yazarlar, "le pays des rêves" (rüyalar ülkesi) ve "la patrie de mon imagination" (imgelemimin ana vatanı) gibi ifadelerle anlattığı bu tür bir Doğu'da yaşayan kadınlara kutsallaştırdıkları hazlarıyla yaklaşırlar (Said, 1999: 194). Sömürge temelli bu tutumla, Doğu'nun Batılılara zenginliklerini sunduğu davetkarlığı, Doğulu Müslüman kadın üzerinden pekiştirilir. Nerval'in *Doğu'ya Seyahat*'inin önemli bir kısmı Anadolu'da geçer ve Türkiye karşısında Avrupa oryantalizminin önemli örneklerinden birini teşkil eder. Avrupa'nın düşünce serüveni ve kavramsal çerçevesinin dönüşümü, Müslüman kadın imajına yönelik yaklaşımında belirleyici rol oynamıştır. Batı oryantalizminin Müslüman kadına yaklaşımında bu tarihsel evrelerin göz ardı edilmesi, doğru bir okuma yapmayı güçleştiren en önemli unsurlardan birisi olmuştur. Nitekim günümüz Avrupası Doğu'nun pasif objesi olarak gördüğü kadını medenileştirme ve özgürleştirme misyonunu postmodern dönemde de devam ettirmektedir.

Toplumsal cinsiyet söyleminin Doğu toplumlarındaki aile ve cinsiyet rolleri hakkındaki eleştirilerinde oryantalizm ve Batı merkezilik ciddi şekilde etkili olmaktadır. Modern Avrupa düşüncesi ve bu düşünceleri ortaya çıkaran tecrübelerin doğurduğu söylemlerin evrenselliği tartışması da aynı şekilde göz ardı edilmektedir. Cinsiyet ayrımcılığını, yerleşik cinsiyet algılarını dönüştürerek ve toplumu cinsiyetsizleştirerek ortadan kaldırmayı hedefleyen Avrupa düşüncesi için, bu "cinsiyet eşitliği"ni ortadan kaldıracak olan sembollere karşı olması şartı olamayacaktır.

Müslüman Kadının Tesettürü ve Cinsiyet Eşitliği

Batılı zihinlerdeki Müslüman kadın imgesini 20. yüzyıla kadar pembe tablolarla betimleyen Avrupa, Müslüman kadınların konumunu günümüzde özgürlükler ve kadın hakları temelinde değerlendirmeye alarak, eşitlik ve özgürlük mahrumiyetlerinin çözülmesi gerektiğini savunur. Başka bir deyişle, Doğulu zenginliklerin bir parçası olan Müslüman kadın imgesi, yerini ezilen, sindirilen Müslüman kadın

imgesine bırakmıştır. Müslüman kadınların, İslam temelindeki yaşam tarzları ve bu anlamdaki taleplerinin bir çeşit mecburi izolasyon olarak algılanması da aynı saiklerin ürünü olmaktadır. Müslüman kadının izole edildiği varsayımının dayandığı gerekçelerden birisi de örtünme meselesidir. Kadın özgürlüğünü salt kadın bedeni üzerinden açıklayan Avrupa oryantizmi için örtünme, Müslüman kadının özgürlüğü için ciddi bir engel teşkil eder. Önceleri Müslüman dünyada kadınların başörtülü olmasını Müslüman toplumun baskıcı tutumuyla açıklama gayretindeki oryantist tutumun, daha sonra örtünmeyi açıklarken “İslamcılığın siyasi iddiasına katkı sağlama ve Batı karşısında “öteki”liği sahiplenme” söylemini benimsediğini görmekteyiz.

“Örtünme, yani bir başörtüsünün takılması ve uzun, bol bir elbisenin giyilmesi olarak bilinen tesettür, mevcut geleneklerin çoğu kez önemsenmeyen bir tekrarı olmaktan çok İslami dindarlık ve yaşam biçiminin siyasal anlamda yeniden sahiplenilişini ifade eder” (Göle, 2000: 11).

Müslüman kadının örtünmeyi özgür iradesiyle ve ideolojileştirmeden bir ibadet olarak yerine getirdiği fikrini kabullenemediği anlaşılan bu ifadeler neo-oryantist bir örneklik teşkil eder. Buna göre, ister aile-toplum baskısıyla, ister ideolojinin yönlendirmesi altında olsun, örtünen kadın kendisine dayatılan bir ayrımcılığın mağduru olmaktadır. Avrupa'nın kendi içinde İslam'ın “en görünür yüzü” haline gelen örtünen kadınları “cinsel bir apartheid”⁷ mağduru ilan eden Fransız Parlamentosu özgürleştirme misyonunu yeniden üstlenerek burka, çarşaf gibi giyeceklerle örtünenlere para cezasını yasalaştırmıştır. Bunun dışında Fransa'da başka pek çok örtünme şeklinin laikliğe aykırı olduğu gerekçesiyle engellemelere maruz kaldığı dünya kamuoyu tarafından bilinmektedir. Avusturya'da gerçekleşen “Örtünmek İçin Fazla Güzelsin” kampanyası⁸ yaptırım içermese de konuyla ilgili farklı bir tedbir ortaya koyması bakımından çarpıcı örneklerden biridir. Özellikle pek çok Batı Avrupa ülkesinde başörtüsü karşısındaki ayrımcı kampanyalar alışlagelmiş reaksiyonlar olarak karşımıza çıkıyor. Aynı yaklaşımın Avrupa dışında yaşayan Müslüman kadınlara karşı da gösterilmekte, kadın özgürlüğünü ve eşitliğini temin eden yapısal reformlar talep edilmektedir. Burada görmezden gelinen iki nokta ise, oryantizmin değerlendirmeleri ve Avrupamerkezci yaklaşımın yerel kültürü dikkate almayan dönüşüm taleplerinin yarattığı olumsuz şartlardır.

Müslüman kadın imgesinin bir problematiğe dönüşmesinde, İslam'ın bir din ola-

7 <http://www.assemblee-nationale.fr/13/rap-info/i2262.asp>

8 <http://www.ajib.fr/2014/07/autriche-trop-belle-pour-etre-voilee-la-campagne-anti-voile-integral-du-fpo/>

rak sunduğu hayat tarzının Batı normlarıyla yeterince uyuşmamasının yanı sıra, toplumsal cinsiyet söylemiyle çatışması da etkili olmaktadır. Cinsiyetler arasında her anlamda tam bir eşitlik öngörerek cinsiyetsiz toplumlar üretme hedefindeki toplumsal cinsiyet söylemi için, örtünen Müslüman kadının aslında bu şekilde kadın kimliğini dışa vurması bu söylem için kabul edilemez bir tavidir. Nitekim kendi metinlerinde toplumsal cinsiyet söylemini içselleştiren ve aksini “cinsiyetçilik” veya “cinsel ayrımcılık” olarak gören Avrupa kurumları, bu kavramlaştırmalar ve çerçevelerle uyuşmayan fert ve toplulukları yaptırım uygulamak suretiyle sistemle bütünleme yolunu seçmiş görünmektedir. Müslüman kadının tesettürü, Batı düşüncesi için toplumsal cinsiyetin kabulü, başka bir deyişle Batılı algıda kadın-erkek eşitsizliği anlamına geldiği için de sık sık siyasi bir tartışmaya dönüşmektedir. Müslüman kadın bu bakımdan günümüz Avrupası’nda egemen olmaya başlayan “cinsiyetler kuramı” gibi teorilerin cinsiyetsiz toplum ideali ve eşcinselliğin toplumsal meşruiyetini sağlama gibi konularda da engel teşkil eder⁹. Bu teori, cinsiyet rolleri kadar, sembollerini de ayrımcılık sebebi saydığı için, kadına karşı ayrımcılık tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır.

9 Türler teorisi (Théorie des genres): Toplumsal cinsiyet söyleminden hareketle, kadın ve erkekten başka cinsiyetler de olabileceğini vurgulayan ve Fransa’da ilköğretim müfredatına giren teori.

Sonuç

Kiliseler ve feodalitenin egemen olduğu Avrupa Ortaçağı'nda Avrupalı toplumlarda yaşanan tecrübelerin doğurduğu Aydınlanma, insan algısının büyük bir dönüşüm yaşadığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde tanrının iktidarı fikrinden giderek uzaklaşan düşünürler, insan iradesi ve aklını ön plana çıkarırlar. Hümanizmin modern düşünce için ana akım haline gelirken, insanın ve gereksinimlerinin merkeze yerleştirildiği bir dünyevileşme süreci başlar. Hırsları ve hazları kutsallaştırılan insan, bu hazlarını tatmin edebilmek için üretim-tüketim dizgesinin ve gelecekte de kalkınma ideallerinin bir parçası olmuştur. Metafizik bir tasavvurdan dünyevi dünya görüşüne geçişte, erdemler kişisel çıkarlar üzerinden belirlenmektedir. Böylesi bir ortamda, eğitimin temel motivasyonu kalkınma için nitelikli iş gücü/insan kaynakları arzı üretme, çalışmanın temel amacı piyasaya değer katma ve iktisadi kalkınmaya destek olarak algılanmaktadır. İnsan özgürlüğünü esas alan fikir akımlarının çıkış noktasının kalkınma oluşu, dinamikleri yeterince nazar-ı itibara alınmayan sosyal sorunların ele alınmasında çözüme değil, krizlere neden olmaktadır. Aile ve kadın sorunları hakkındaki politikaların ve yeni kavramlaştırmaların bu olgular ışığında değerlendirilmesi de elzem görünmektedir. Hümanizmin doğurduğu zeminde şekillenen pek çok düşünce akımı gibi feminizm de aynı insan tanımlarını benimsediğinden, kadın sorunlarını aynı düzlemde ele almaktadır. Buna karşılık, feminist akımların kavramlaştırmaları sosyal politikaların belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Batı dünyasının üçüncü dünya ile münasebetlerinde önemli bir yere oturan kalkınma iş birliğinde, kalkınma ideolojisi bağlamında belirlenen politikalar, özgürlük, kadın erkek eşitliği, kadınların üretime katılımı gibi alanlara sunulan desteklerle yürütülüyor. Bu iş birliği faaliyetlerinin feminist bir söylem olan "toplumsal cinsiyet" fikrini benimsemiş olan kurumlarla yürütülmesi, Batımerkezci ve oryantalist bir tutum olarak kabul edilmelidir. Zira pek çok modern kavram gibi toplumsal cinsiyet de Batı toplumlarının modernite tecrübesinin sonucudur ve evrenselliği tartışmalıdır. Toplumsal cinsiyet söylemiyle, Batı-dışı toplumların sosyal geneti-

ğini değiştirirken kalkınma adına fayda elde edilirken, kadının toplumsal alandaki sorunlarının çözülmesi söz konusu olamamaktadır.

Asırlar boyu bir oryantalizm geleneği ve külliyatı üreten Avrupa'nın Müslüman kadınlar hakkındaki değerlendirmeleri post-kolonyal dönemin gerekliliklerine uygun şekilde gelişmektedir. Modern Avrupa düşüncesi çerçevesinde sınırları çizilmiş, niteliği belirlenmiş özgürlük, eşitlik gibi olguların yeterince yerleşmemesi, ezilen Müslüman kadın imgesini meydana getirmiştir. Müslüman toplumlarda ve ülkelerde özgürlüğün bulunmayışı veya eşitsizliklere dair eleştirilerinde, kadınların iş hayatındaki oranı (kalkınma faaliyetlerine katılım), eğitim düzeyleri (piyasa için nitelikli iş gücü) ve örtünme gibi konular bu eleştirilerin temel argümanı haline gelmektedir. Müslüman kadının örtünmesine dair sorgulamalarda, piyasa şartları için ne kadar uygun olduğu (Müslüman kadının örtüsü, kimliğinin ortaya konuluşunu ifade edeceğinden piyasanın liberal-sektüler çerçevesine uyum göstermeyebilir), toplumsal cinsiyet söylemiyle örtüşüp örtüşmediği meseleleri gündeme gelmekte, örtünme sıklıkla yerleşik kültürel veya ideolojik bir eylem olarak açıklanmaktadır. Bu açıklamalardan, ibadet maksadıyla ve hür iradeyle gerçekleşen bir bireysel tercih olmadığı varsayımı doğar ki, bu durum Batılıların özgürlük adına Müslüman kadının özgürlüğünü yok saydığı oryantalist bir yaklaşımı olarak öne çıkar. Aynı yaklaşıma başka pek çok meselede rastlayabiliyoruz.

Avrupa'da son dönemde artan başörtüsü karşıtı kampanya ve uygulamaların değerlendirilmesinde toplumsal cinsiyet söylemleriyle uyumsuzluğu dikkate almak daha sağlıklı analizlerin yapılması için faydalı olacaktır. Dün için laiklik-dindarlık/ilericilik-gericilik/medeniyet-ilkellik gibi siyasi tartışmaların malzemesi yapılan başörtüsü, bugünkü konjonktürde kadın kimliğini muhafaza etmesi bakımından problematik haline gelmektedir. Cinsiyet eşitliğinin, fırsat eşitliğinden öte biçimde bedensel ve yaşamsal bir eşitliği içermesi sebebiyle, başörtüsü kadın kimliğini farklılaştıran bir nesne olarak hiç şüphesiz büyük tartışmalara neden olacaktır.

Özellikle Müslüman coğrafyada yaşayan kadınlar hakkında, oynadıkları bireysel ve toplumsal rol, kültürel kimlik ve inanç göz ardı edilerek kolayca peşin hüküm verilmesi, bu kadınların sorunlarını çözmediği gibi meseleyi bağlamından da koparabilmektedir. Kültürlerini ve yaşam tarzlarını, dertlerini ve beklentilerini bile anlamaktan uzak olduğumuz, empati bile kuramadığımız insanlar hakkında vardığımız yargıların bireyi yabancılaştıracığını bilmek zorundayız. Oysa bizim amacımız bir yabancılaştırma üretmek değil, kaygı verici zorluklar ve büyük sıkıntılardan ortadan kaldırılması olmalıdır.

Sadece Batı'nın değil, Türkiye ve Ortadoğu'daki bazı "kadın" odaklı yapılanmaların da, sorunların analizinde yalnızca kendine ait erkek ve kadın tanımlarını kullanmaktan ve "normal" diyebileceğimiz çerçeveyi bu tanımlar üzerine bina etmekten

vazgeçmesi gerekiyor. Mesela; Müslüman kadının başını örtmesinin kimilerince toplum baskısıyla gerçekleştiğinin düşünülmesi yaratılan bu “norm”ların ürünüdür. Yapılan değerlendirmelerde bir kadının kendi tercihlerinin yok sayılması, ancak toplum mühendisliği açısından geçerli bir yol olabilir.

Bugün Türkiye’de kadına şiddet ve ayrımcılıkla mücadele ettiğini iddia eden bazı akademik çevrelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve medya organlarının çözüm üretmemelerinin temel sebebi, toplum gerçekliğinden uzak olmaları ve tüm cinsiyetlerden kimliksel dönüşüm talep etmeleridir. Sık sık yeni bir terminoloji ve yeni kavramsallaştırmalar deneyen bu çevreler, toplumun genleriyle oynayarak ürettikleri çatışma ve şiddet ortamının çoğunlukla farkında bile olmamaktadırlar. Arzuladıkları yabancılaşmanın açık bir oryantalizmin ürünü olması, başta belirttiğimiz medenileştirme misyonunun bir parçası olduğunu da kanıtlar niteliktedir. Bu da kadınların, kadın dernekleri tarafından bile anlaşılmadığını ya da anlaşılacak bile istenmediğini gösteriyor. Kadını, kendi kültürel ve toplumsal kimliğiyle, önce kendi doğallığıyla tanımak ve algılamak her türlü sorunun ortadan kaldırılması için ön şarttır. Kadına karşı şiddet ve ayrımcılığın endüstrileşmesi de, bu şiddet ve ayrımcılığın normalleşmesi kadar tehlikeli bir durumdur.

Kadınların yaşadığı sorunlar çok daha derinlerde, aslında başta ahlakın yitirilmesindedir. Ahlak ve erdemlerden yoksun bırakılmış bir toplumda, kadınları şiddetten hiçbir buton koruyamayacaktır. Kadın özgürlüğünün normlarını, kadını yeniden tanımlayarak ve onun başka kimliklerini görmezden gelerek belirlemeye çalışanların, meseleye ekonomi temelli yaklaşımları ve bu doğrultuda açıklamalar getirmeleri ise isabetsiz tespitlere neden olmaktadır. Kadınları piyasa şartlarının ezdiğini söyleyenlerin, kadınları ekonomik bağımsızlık uğruna ucuz iş gücü olmaya zorlamaları benzersiz bir paradoks olarak karşımıza çıkar. Tekdüze bakış açılarıyla ortaya konan bu ve benzeri analizler, kadınlara özgürlük değil bolca mutsuzluk ve acı getirecektir. Kadın araştırmalarının tek boyutlu değil, çok disiplinli (multidisciplinaire) ele alınma zarureti vardır. Bu araştırmalarda sadece kadının değil, hiçbir bireyin yerel hüviyeti dışarıda bırakılamaz.

Kendi içinde belli bir kültürel ya da kavrayış homojenliği sağlayamamış olan Avrupa Birliği’nin, sadece istatistik verilerle Türkiye’den belli dönüşümleri çabucak talep ediyor oluşu da, ancak siyasetin günlük menfaat beklentisiyle açıklanabilir. Toplum, aile, kadın ve erkek kimliği, cinsiyet hakkındaki algılamalar siyasi hesaplara kurban verilemeyecek kadar ciddi konulardır. Avrupa Birliği’nin Türkiye’den bu bağlamdaki taleplerini kendi içinde bile tam anlamıyla sağlayamadığı ortadayken bir ön şart olarak sunması, AB yolundaki Türkiye için kasıtlı bir engel değilse, bir medeniyet ihracıdır ve bu ihtimallerin her ikisi de sorunludur. AB, özgürlüklerin denetlenmesine kendisine ait insan, özgürlük ve eşitlik tanımlarını gözden geçirerek, yereldeki unsurları dikkate alarak başlamalıdır.

Kaynakça

- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, AB ve Cinsiyet Eşitliği. Erişim tarihi: 21.10.2014, <http://www.avrupa.info.tr/tr/ab-ve-sivil-toplum/ab-ve-cinsiyet-esitligi/avrupa-birliginde-toplumsal-cinsiyet-esitligi.html>.
- Avrupa Konseyi, Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi. Erişim tarihi: 18.10.2014, <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/conventionviolence/convention/Convention%20210%20Turkish.pdf>.
- Alan, S. (2014). Magna Carta'dan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne Batı'da İnsan Algısı (1215-1948). *HECE Dergisi Batı Medeniyeti Özel Sayısı*, 438.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis.
- De Gouges, O. (2003). *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*, Éditions Mille et une nuits-Fayard.
- Frankl, George. (2003). *Batı Uygarlığı: Ütopya ve Trajedi*. İstanbul: Açılım.
- Göle, Nilüfer. (2000). *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis.
- Avrupa Komisyonu - Kalkınma İş birliği'nde Kadın. Erişim tarihi: 18.10.2014, http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/development-cooperation/index_en.htm.
- Avrupa Komisyonu - Kadın Erkek Eşitliği. Erişim tarihi: 21.10.2014, http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/index_fr.htm.
- "Örtünmek için fazla güzelsin" kampanyası hakkında. Erişim tarihi: 19.10.2014, <http://www.ajib.fr/2014/07/autriche-trop-belle-pour-etre-voilee-la-campagne-anti-voile-integral-du-fpo/>.
- Fransa Meclis Kararları'nda "Örtünme ve Cinsel Apartheid" Meselesi. Erişim tarihi: 23.10.2014. <http://www.assemblee-nationale.fr/13/rap-info/i2262.asp>.
- UNDP - Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi. Erişim tarihi: 21.10.2014, <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview/overview/mdg3/>.
- Kahf, M. (2006). *Batı Edebiyatında Müslüman Kadın İmajı*, İstanbul: Küre.

Kaylı, D. Ş., (2011). *Kadın Bedeni ve Özgürleşme*. İzmir: İlya İzmir Yayınevi Felsefe Dizisi.

Meriç, C. (1980). Çağın Dini: Hümanizm, *Hisar Dergisi*, 266, 26-29.

Said, E. (1999). *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*. İstanbul: Metis.

Uçan, H. (2014). Jean Calvin ve Batılı İnsan Algısının Yeni Boyutu. *HECE Dergisi Batı Medeniyeti Özel Sayısı*, 270-271.

Ailenin Karşıladığı Temel Psikolojik İhtiyaçlar

Basic Psychological Needs Satisfied by Family

*Mustafa KOÇ**

*Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik A.B.D.*

Murat İSKENDER¹

T. Seda ÇOLAK²

Betül DÜŞÜNCELİ³

Zehra KOÇ⁴

* mkoc@sakarya.edu.tr

1 Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, isken-der@sakarya.edu.tr

2 Yrd. Doç. Dr., Düzce Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, tugba-colak@duzce.edu.tr

3 Arş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, bbay-raktar@sakarya.edu.tr

4 Memur, Hendek Kaymakamlığı, zehrakoc_61@hotmail.com